



Foreningen Martin Andersens Nexø Mindestuer

August 2026

Indhold

Martin Andersen Nexøs tilknytning til Bornholm	3
Bornholm blev sat på det litterære verdenskort.....	3
Bornholm er centralt placeret i forfatterskabet	4
Martin Andersen Nexø og bornholmerne.....	4
Det kommunale og statslige engagement i oprettelsen af Martin Andersen Nexøs Mindestuer	6
Julius Bomholt tager teten	6
Parat til at hjælpe med at købe barndomshjemmet	7
Årelang strid med DDR.....	8
Bornholmere overtog initiativet	8
Martin Andersen Nexøs 100 års-fødselsdag.....	9
Kommunen sagde ja tak til køb af buste.....	9
”Ikke måles med almindelig alen”	10
Et nyt forsøg, der lykkes	10
Barndomshjemmets kulturhistoriske og kulturpolitiske værdi	12
Æresborger.....	13
Statslig udviklingsstøtte	13
Plads til oprøreren fra underklassen	14
Aktiviteter i og med udspring i Mindestuerne	15
Finansieringen af Mindestuernes drift.....	15
De særlige ejerforhold til barndomshjemmet	16
Hvis Mindestuerne ikke kan videreføres	16

Martin Andersen Nexøs tilknytning til Bornholm

Foreningen af de frivillige, der driver Martin Andersen Nexøs Mindestuer i Nexø, er stærkt foruroliget over, at der nu er fremlagt et endnu ikke politisk behandlet forslag om at fjerne driftstilskuddet på 27.000 kroner

Mindestuernes eksistens er et resultat af summen af Nexø Kommunes, Bornholms Amts/Bornholms Regions Kommunes og en række frivilliges indsats gennem en længere årrække for at skaffe økonomisk mulighed for at erhverve forfatterens barndomshjem i Nexø, istandsætte og tilbageføre ejendommen til forfatterens barndom og ungdom og etablere en formidling af forfatterens liv og virke - godt hjulpet på vej af lokale sponsorer og Bornholms amt og Specialarbejderforbundet i Danmark.

Det vil være vanskeligt at forstå, hvis Bornholms Regionskommune nu skulle træffe beslutning om at trække sig ud af den fælles sikring af Mindestuernes fortsatte eksistens.

Martin Andersen Nexø tilbragte 13 år af sin barndom og ungdom på Bornholm, men øen satte spor i hans liv og virke gennem hele hans liv, og som forfatter satte hans succes varigt internationalt fokus på Bornholm.

Som følge af faderens arbejdsløshed flyttede familien Andersen til Nexø på Bornholm i 1877, da Martin var 8 år.

Barndommen og ungdommen på Bornholm - som først arbejdsdreng i faderens brolæggersjak, som vogterdreng, røgter, skomagerlærling, murerhåndlanger og som højskoleelev - formede ikke alene hans udvikling som menneske, men satte især markante og afgørende spor i hans senere arbejde som forfatter.

Ikke mindst øens placering i forfatterskabet gjorde det senere naturligt at søge at bevare Martin Andersen Nexøs barndomshjem i Ferskesøstræde i Nexø, som familien byggede i 1882, til formidling af viden om forfatterens liv og virke.

Bornholm blev sat på det litterære verdenskort

Martin Andersen Nexø regnes sammen med forfatterkollegerne Jeppe Aakjær og Johan Skjoldborg for at være blandt spydspidserne i opgøret med den litterære akademiske tradition - Det folkelige gennembrud ved indgangen til og i begyndelsen af 1900-tallet -, fordi de både fødtes i, medtog erfaringer fra og skrev herom og til underklassen. De skrev, talte og handlede på hver deres måde med en stærkt social indignation og flyttede til dels fokus fra storbyer til provins.

Martin Andersen Nexø beskrev selv deres fælles berøringsflader: "Skjoldborg har vakt husmændene til klassebevidsthed; Aakjær skildrer landarbejdernes elendighed og har skrevet smukke kampdigte for underklassen; Andersen Nexø skildrer bønder, fiskere og søfolk - og frem for alt den klassebevidste industriarbejder i hans kamp. Alle tre har de en stor produktion bag sig og næppe noget andet land kan vel i dag opvise en så kraftig og målbevidst social digtning som Danmark." ¹

¹ Martin Andersen Nexø: Den danske Litteratur! Krabbesholm Højskole ved Henrik Yde 1986

Bornholm er i den unikke situation, at øen direkte forbindes med Det folkelige gennembrud i kraft af, at en række af Martins romaner, noveller og selvbiografi helt eller delvist fortæller om livet på Bornholm.

Og afsmitningen heraf i det internationale kendskab til Bornholm har været stor i kraft af, at Martin Andersen Nexø næst efter H.C. Andersen blev sin samtids mest oversatte danske forfatter.

Bornholm er centralt placeret i forfatterskabet

Det er ikke alene forfatterens liv på Bornholm, som har været med til at formidle kendskab til øen både i det øvrige Danmark og internationalt.

Det er måske i endnu højere grad Bornholms optræden i det omfangsrige forfatterskab, der er med til på mange måder at gøre Martin Andersen Nexø synonymt med Bornholm:

Fra den meget tidlige og meget udbredte novelle "Lotterisvensken" over "Pelle Erobreren"s og "Erindringer"s intense beskrivelser af natur og mennesker på Bornholm til "Bornholmernoveller" og de mange andre noveller, som tager afsæt i eller foregår på Bornholm.

Martin Andersen Nexø og bornholmerne

Martin Andersen Nexø og bornholmerne havde i perioder et noget anstrengt forhold til hinanden.

Og rigtigt er det utvivlsomt, at forfatteren blev ret firkantet i sin alderdom.

Forfatteren blev med årene mere verbalt hårdtslående og kompromisløs, men den dybtføjte glæde ved den bornholmske natur og nysgerrigheden overfor og den generelle forståelse for og solidaritet med øens beboere og ikke mindst de skæve eksistenser skinnede tydeligt igennem fra forfatterskabets begyndelse.

Det kan være svært at forstå, at Martin Andersen Nexø i perioden op til 1920'erne, hvor revolutionære strømninger bredte sig ud over Europa, holdt glødende revolutionære taler og langede solide kæbeslag ud til højre og venstre og på samme tid var stærkt optaget af at færdiggøre den følsomme og eftertænksomme roman "Ditte Menneskebarn".

Den københavnske kritiker og journalist Henning Kehlet indfangede i 1923 en del af de mange meget forskellige og nogle gange modstridende facetter af Martin Andersen Nexø og hans forfatterskab ved 25 års-jubilæet for udgivelsen af Nexøs første roman "Drys", hvori han trak en linje fra Nexøs første fortælling "Lotterisvensken" i 1894 til udgivelsen af "Pelle Erobreren" 1906-10:

"Således som Nexøs fysiognomi tegner sig i denne første fortælling, er det også vedblevet at være. Det har bløde træk, men de frigør sig kun med vanskeligheder af de hårde omgivelser. Menneskeligt er Nexø ikke blevet mildere med årene, eller større, og afskrækkende kan han stadig virke, poetisk ved sine krasse knyttnæveeffekter, moralsk ved sine hadefulde anfald. Udslag af en svimmel brutalitet, som man uden føje vil kalde proletarisk, fordi den er rigtigt karakteriseret som hysterisk. Men som digter har han siden vist sig såre kunnende, og på det naive og det åbne i sit sind, på fortroligheden med livets årstider og typiske mennesker og sin egen sunde lykketrang har han siden sin første fremtræden i litteraturen og indtil nu skabt uforglemmelige poetiske værdier ... Folkeliv og proletarbeskrivelse har vi nok af. Dette er ikke blot bunden i samfundet, men menneskebunden. Dette

er romanen, eventyret og virkeligheden. Oplevelsen og sindet - og manden, som er dette værks skaber, ejer i sandhed digterens afgørende, mest overbevisende kendemærke: At være større end sig selv.”²

Efter oprettelsen af Martin Andersen Nexøs Mindestuer nuancerede en nutidig bornholmer -Torben Bech Rasmussen - denne analyse og satte den i sammenhæng med bornholmernes holdning til forfatteren:

”Bornholm var Nexøs første store kærlighed, som han aldrig rigtig løsrev sig fra. Uanset at bølgerne kunne gå højt mellem den berømte digter og hans kritiske landsmænd.

Janteloven var - og er - stærk på Bornholm. Stikker man snuden for langt frem, må man være forberedt på at få den i klemme - i hvert fald kommer man i folkemunde. Som søn af en fattig arbejdsmand formastede Nexø sig ikke bare til at blive noget så usædvanligt og uforståeligt som forfatter, han blev også berømt og tillod sig at komme med provokerende meninger - og så puttede han bornholmerne i sine bøger. Hvad bildte han sig egentlig ind!

Der blev udvekslet mange spydige og hårde ord, når Nexø skildrede en kendt bornholmsk skikkelse eller begivenhed med rigelig digterisk frihed efter bornholmernes mening. Det var jo løgn, mente de, sådan var det slet ikke. Flere havde førstehåndsviden og vidste nok, hvordan det var gået til.

Eller når de følte sig udleveret i en og anden skildring, som i "Pelle Erobreren"s anden bog, "Læreår", der på Bornholm blev læst som en nøgleroman om Rønne - hvad det på sin vis også var.

Eller når de følte, han gik for vidt i sine politiske meninger. Det faldt jo i nogen grad tilbage på hans bornholmske landsmænd, mente de, og så sig nødsaget til at stå forrest i køen, når der skulle uddeles lussinger til den formastelige.

Nexø gav tilbage med samme mønt og kaldte bornholmerne trangsynede, småtskårne, bagstræberiske hjemmefødninger - og dét, der var værre.

Sådan blev der givet og taget fra begge sider - og ingen veg en tomme. For sådan er nu en gang det bornholmske temperament: Stolt, stridbart og stædigt som den bornholmske granit. Bornholmerne har det som Rokkestenen i Helvedesbakkerne: Den kan rokkes, men det kræver masser af kræfter, vilje og energi. Og den gør det vist kun, hvis den selv vil.

Inderst inde holdt Nexø trods alt af Bornholm. Ofte mest af naturen, men også af dens særegne befolkning. Bornholmerne var på deres side også lidt stolte af deres berømte landsmand, selv om de helst ikke sagde det alt for højt. Nu har de dog erkendt slægtskabet og stoltheden ved at oprette et Nexømuseum i hans barndomshjem i Nexø.”³

Martin Andersen Nexø gav tilsvarende udtryk for, at denne respekt trods hårde formuleringer til tider fra hans side også var gengældte:

“Bornholmeren har en svaghed for at tænke selv og danne sig egne meninger om tingene.”

Ordene stammer fra et forord til Jakob Hansens novellesamling “Golgatha”, som Nexø fik overtalt forlaget Gyldendal til at udgive som et lille minde om den afdøde barndomsven. Den barndomsven og klassekammerat, han tilbragte timer sammen med, når Jakob dukkede op hos Martin på vogtermarken

² Henning Kehlet: Martin Andersen Nexø. Politiken 29. september 1923

³ Torben Bech Rasmussen: Forord 1992 til ”Bornholm” af Martin Andersen Nexø 1933

med en stabel anbefalelsesværdige bøger under armen, og “så snart det rygtedes, at han var i Vangen, kom vogterdrengene fra de forskellige jorder for at høre Jakob fortælle”.⁴

Det kommunale og statslige engagement i oprettelsen af Martin Andersen Nexøs Mindestuer

Martin og Johanna Andersen Nexø tog i 1951 imod et tilbud om en æresbolig i Dresden i DDR og solgte herefter deres hidtidige bolig i Holte udenfor København.

En kreds af venner overtalte dog parret til at lade en kreds af venner tilbagekøbe ejendommen for at skabe en æresbolig til brug under parrets ferieophold i Danmark, og året efter oprettedes Martin Andersen Nexø Fonden som tilbagekøbte boligen, der senere skulle indrettes til varigt minde over forfatterens liv og virke. Desuden skulle fonden støtte unge kunstnere med hædersgaver og skabe en institution med arbejds- og studiemuligheder for kunstnere og åndsarbejdere.⁵

Og Nexø-parret overdrog med et gavebrev ”indbo og anden inventar, malerier, kunstgenstande, bøger og manuskripter samt en del andre ting” til fonden.

Spørgsmålet om Nexøs barndomshjem i Nexø indgik fra tid til anden i drøftelserne i Martin Andersen Nexø Fondens forretningsudvalgs allerede, da fonden blev stiftet og dermed inden, man måtte opgive at skabe en kombineret æresbolig og museum i Holte-villaen.

Et par dage før offentliggørelsen af stiftelsen af Martin Andersen Nexø-Fonden skulle den kommende ledelse finpudse forslag til pressemeddelelse og vedtægter. Her mente redaktør Jørgen Sandvad, ”at fonden burde påtage sig videregående opgaver i forbindelse med øvrigt nævnte, måske ved et Andersen Nexø-hus i Nexø”.

Julius Bomholt tager teten

Fondens næstformand Aksel Larsen pegede tillige på barndomshjemmet som en mulighed i 1952 og kulturminister Julius Bomholt nævnte også muligheden i 1956 overfor fonden sammen med en alternativ ide om at etablere et lille Andersen Nexø-museum i et kommende Bymuseum i København.⁶

Julius Bomholt bragte otte år senere i 1964 atter bragte spørgsmålet om et Nexø-museum på banen: ”Da jeg i sin tid var undervisningsminister, rettede kommunisterne en forespørgsel om at få Martin Andersen Nexøs arbejdsværelse i Espergærde bevaret, og jeg erklærede mig villig til at se nærmere på tingene, men på en eller anden måde blev det kommunistiske initiativ væk. Personlig synes jeg, at en så stor kunstners tarv skal bevares, men problemet er at finde et passende sted, hvor man kan skabe

⁴ Martin Andersen Nexø: Indledning til “Golgatha” af Jakob Hansen. 1912

⁵ Vedtægter af 24. juni 1952 for Martin Andersen Nexø Fonden

⁶ Protokol fra ledelsens møde 24. juni 1952

et museum. Barndomshjemmet i Nexø ville ikke være uegnet. Eller det hus, hvor han skrev "Pelle Erobreren".⁷

Kulturministers udmelding fik fonden på banen og i løbet af forbavsende kort tid arrangeredes et møde mellem Julius Bomholt og fondens repræsentanter.

Efterfølgende fremsendte fondens formand Aksel Larsen til ministeriet en længere historisk redegørelse for arbejdet med at skabe et museum for forfatterskabet og få hjembragt forfatterens efterladenskaber fra DDR. Fondens forretningsudvalg stillede sig dog ikke umiddelbart positivt overfor barndomshjemmet som en Nexø-institution.

I stedet pegede man på behovet for at bevare barndomshjemmene i både København og Nexø: "Forretningsudvalget ønsker endvidere at erindre om, at man under en eller anden form burde bevare digterens to barndomshjem, i Lægeforeningens Boliger i København og i Nexø. Det sidste, som vil være uanvendeligt som ramme om en Nexø-institution, kunne måske ved et samvirke mellem Nexø Kommune og Nationalmuseet indrettes som et typisk stenhuggerhjem fra den tid, Martin Andersen Nexøs fader byggede det."⁸

Bomholt var ivrig for at få Nexøs efterladte papirer og andre efterladenskaber bragt hjem fra DDR, og han godkendte fondens planer om at få oprettet en Nexø-mindestue på Nationalmuseet med opstilling af forfatterens arbejdsværelse fra boligen i Holte.

Museet havde på forhånd erklæret sig villig til at modtage arbejdsværelset, som et par måneder forinden var blevet flyttet fra opbevaring i en privat villa i Vanløse til opbevaring i Det kongelige Bibliotek.

Det var ikke småting, det var lykkedes for fonden at holde sammen på i årene efter, at æresboligen i Holte blev solgt efter forfatterens død: 3400 bognumre i 35 flyttekasser og 140 numre møbler og andre genstande, herunder skrivebord, sekretær og stole.⁹

Parat til at hjælpe med at købe barndomshjemmet

Bomholt var ifølge Aksel Larsen også parat til at hjælpe med køb af barndomshjemmet i Nexø og skabelse af et særligt Nexø-arkiv:

"Godkendte Nationalmuseums-planen - indtil vi kan få bygget eller indrettet et regulært digtermuseum! Vil hjælpe os med at få Nexø kommune til at erhverve og hæge om huset der. Villig til at beordre kgl. Bibliotek til at skaffe værdigt rum til et Nexø-arkiv indtil måske endnu bedre løsning kan realiseres."¹⁰

Ministerens tanke om at anbringe Nexøs arbejdsværelse på det københavnske bymuseum, der få år tidligere var flyttet fra rådhusets lofter til egne lokaler, havde fondens repræsentanter sat sig imod, selvom ministeren angiveligt "på eget initiativ halvvejs (havde) lovet arbejdsværelset til Børge Schmidt." Børge Schmidt var arkivar og gruppeformand for den socialdemokratiske gruppe i

⁷ j.s.: Kunsten skal knuse fordomme. Land og Folk 12. januar 1964

⁸ Brev fra Aksel Larsen af 30. januar 1964 til Kulturministeriet

⁹ vk: Andersen Nexø's efterladte ting sendes til opmagasinering. Land og Folk 30. november 1963

¹⁰ Brev af 29. januar 1964 fra Aksel Larsen til Børge Houmann

Københavns Borgerrepræsentation. ¹¹

Årelang strid med DDR

I en længere årrække blev museumstanken overskygget af de næsten endeløse problemer med at få en aftale i stand med DDR om overførelse af Nexøs efterladenskaber i æresboligen i Weisser Hirsh i Dresden til Danmark.

En indsats, der involverede skiftende kulturministre på striben.

Der var således et stærkt statsligt ønske om at medvirke til at formidle forfatterens liv og virke, som dog kolliderede med et slet skjult forsøg fra DDR's side på at bruge forfatterens efterladenskaber som murbrækker til en dansk anerkendelse af DDR.

I stedet gled initiativet over til lokale kræfter på Bornholm, der var interesseret i Martin Andersen Nexøs liv og forfatterskab.

Bornholmere overtog initiativet

Allerede mange år før det blev muligt at købe barndomshjemmet, var Nexø Kommune engageret i at fremhæve Martin Andersen Nexøs tilknytning til byen og øen.

Martin Andersen Nexø blev således inviteret af kommunen til at deltage i kommunens 600 års-købstadsjubileum i 1946 og læse op af sine værker. En invitation, som Martin Andersen Nexø afslog af helbredsmæssige årsager, og måske også af frygt for at møde modstand ved et besøg på øen. ¹²

I de efterfølgende mange år blev det tydeligt, at kommunen ønskede barndomshjemmet bevaret.

I 1967 blev det således på kommunens initiativ tinglyst på barndomshjemmet, at den daværende ejer tillod kommunen for dennes regning at nyomlægge sandstensgærdet mod Gasværksvej (den senere Andersen Nexø Vej) og et indgangsparti heri, mens den fremtidige pligt til at vedligeholde sandstensgærde og indgangsparti påhviler den til enhver tid værende ejer.

Og ved samme lejlighed blev det tinglyst, at nuværende og kommende ejere måtte tåle opsætning af en mindeplade. ¹³

Og barndomshjemmet blev i 1983 helt fredet. ¹⁴

Martin Andersen Nexø-Fonden kom dog undervejs på banen, da barndomshjemmets ejer spurgte, om fonden ville bidrage til udskiftning af ejendommens vinduer. ¹⁵

¹¹ Brev af 29. januar 1964 fra Aksel Larsen til Børge Houmann

¹² N.E. Harild: Brev til Martin Andersen Nexø af 9. november 1946

¹³ Servitut af 8. november 1967. Tingbogsattest af 23. maj 2020

¹⁴ Afgørelse fra Miljøministeriet, Fredningsstyrelsen af 9. januar 1983

¹⁵ Referat af ordinært ledelsesmøde 6. maj 1984

Martin Andersen Nexøs 100 års-fødselsdag

Ejeren af barndomshjemmet var ikke indstillet på at sælge ejendommen, og de lokale kræfter koncentrerede sig derfor om bornholmske aktiviteter om forfatterskabet og især om markering af 100 årsdagen for forfatterens fødselsdag i 1969 og etablering af en Nexø-udstilling på Nexø Bibliotek i 1990.

Det kommunale engagement i at bevare og formidle kendskabet til forfatteren og hans værker blev endnu engang tydeligt i forbindelse med 100 årsdagen.

Op til mærkedagen åbnede et nyt Nexø Museum skabt af en frivillig museumsforening med byens borgmester Hans Pihl som formand. Og meget sigende for det kommunale engagement i Martin Andersen Nexø handlede åbningsudstillingen netop om forfatteren:

”Den 27. maj 1969 åbnedes museet, og man viste en mindeudstilling om Martin Andersen Nexø i anledning af denne 100 års-fødselsdag ... Efter festen ved Ferskesø, hvor en buste af Andersen Nexø blev afsløret, samledes den store forsamling på museet, hvor der blev talt af forfatteren dr. phil. Børge Houmann, fhv. radiorådsformand Peder Nørgaard, billedhuggeren Harald Isenstein samt en søn af forfatteren.”¹⁶

Busten blev udført af billedhuggeren Harald Isenstein i 1933 i Martins hjem i Hillerød. Det var Isensteins første værk i Danmark efter at han og hans kone Hildegard det år emigrerede til Danmark, da Adolf Hitler kom til magten i Tyskland, og Isenstein måtte efterlade de fleste af sin ungdomsværker i Berlin. Martin Andersen Nexø var meget aktivt engageret i kampen mod fascismens udbredelse i Europa i 1930'erne, og blev formand for hjælpeorganisationen Røde Hjælp: ”Røde Hjælp er kulturkampens ambulance; vor sag er det at tage os af de hårdest ramte: *Emigranterne!* De politiske flygtninge er i dag det mest levende udtryk for kulturkampen: i deres skikkelse jages de ny tanker, der skal bære udviklingen videre.”¹⁷

Når Isenstein udførte sin første skulptur efter emigrationen i Martin Andersen Nexøs hjem, er det nærliggende at tro, at forfatteren havde bidraget til Isensteins-parrets udrejse af Tyskland og indrejse og etablering i Danmark.

Kommunen sagde ja tak til køb af buste

Det var Isenstein selv, der tog initiativ til at få Martin Andersen Nexøs buste opstillet på Bornholm ved Martins 100-års fødselsdag, da han skrev til en ven - Eli Rasmussen - og spurgte: ”så kan du måske sige mig, hvem man bør forhandle med, når man vil gøre opmærksom på min buste af Andersen Nexø fra 1933 (mit første arbejde i Danmark) ... Næste år er det Andersen Nexøs 100-års fødselsdag og da skulle man erhverve busten for Bornholm. De kan få den billigt.”¹⁸

Det lykkedes, og Isenstein igangsatte efter aftale med kommunen støbning af en bronze-buste baseret på den 36 år gamle ler- og gipsmodel.

¹⁶ Olaf Hansen: Nexø Museum. Jul på Bornholm 1985

¹⁷ Tale holdt på Danmarks Røde Hjelps kongres i København, maj 1936

¹⁸ Brev fra Harald Isenstein af 28. november 1968 til Eli Rasmussen

Borgmester Hans Pihl takkede ved 100 års-arrangementet” særligt billedhugger Isenstein for den smukke buste, der i sin udformning tiltaler os, og som vi forstår. Vellignende og magtfuld - en kunstnerisk karakteristik af stridsmanden A.N. ... Her har den lille Martin færdedes - her voksede han op - bustens åsyn er vendt mod Ferskesø - og mod de jorder, hvor han vogtede kvæget som dreng. Et stenkast herfra ligger hans barndomshjem - det var i gården derovre, hans mor hængte et håndklæde el.li. ud på tørresnoren, når det var tid for lille Martin at drive kvæget hjem. Stenen der bærer busten er hugget i Paradisgranit - af samme slags, som han arbejdede og sled i, sammen med faderen, i hans ikke alt for lyse barndom. Busten er rejst for at minde om en af vores bysbørn - og samtidig minde om en af de mænd, der med rette rejste anklagen mod tidligere tiders samfundsforhold. I denne by lærte han menneskene at kende på godt og ondt - han omsatte denne viden om menneskene i sine store romaner og livsskildringer, og var bl.a. gennem dem, med til at vække den slumrende samvittighed. 1000’der ja mill - på mange tungemål - har læst hans bøger - for mange fattige og undertrykte har de betydet nyt håb - og nyt mod. Hans hovedværker vil stå til sene tider - længe efter, at vi andre ikke er mere. Intet er mere naturligt, end vi her ved hans barndoms kyst har ønsket at mindes ham, der tændte håbets fakkel for så mange.”¹⁹

”Ikke måles med almindelig alen”

Forhenværende radiorådsformand Peder Nørgård talte også og fortalte om sin egne begejstrede oplevelse ved i arbejderpressen som barn at læse ”Pelle Erobreren” som føljeton, og anlagde samtidig en kritisk holdning til forfatterens politiske ageren, men endte dog med at fastslå, at ”digtere ikke kan måles med almindelig alen. De er gjort af et særligt stof. De kan være svingende og de går ikke af vejen for stærke ord. De kan også være stædige i deres meninger og deres tro. Maske vil de både revse og vejlede. Vi læsere har imidlertid lov til, ja pligt til selv at vurdere, til at vælge og vrage mellem synspunkter. Men urigtigt ville det være at taksere digtekunst efter ens politiske eller religiøse tarif.”²⁰

Samtidig blev den større Gasværksvej for enden af Ferskesøstræde omdøbt til Andersen Nexø Vej.

Borgmester Preben Holm-Jensen var interesseret i, at kommunen erhvervede ejendommen, men var i tvivl om, hvad man så skulle stille op med den.²¹

Nationalmuseet havde tidligere udstillet en rekonstruktion af Martin Andersen Nexøs arbejdsværelse i villaen på i Holte. Udstillingen skulle måske flyttes sammen med en Johannes V. Jensen-udstilling. I givet fald kunne det muligvis åbne for at få Nexøs arbejdsværelse til barndomshjemmet.²²

Et nyt forsøg, der lykkes

Et par år senere, da ejeren af barndomshjemmet i Nexø døde i 1989, var Nationalmuseets Nexø-udstilling pakket sammen og lagt på depot i Brede, og barndomshjemmet havde stået tomt et stykke tid.

¹⁹ Hans Pihl: Manuskript til tale 26. juni 1969

²⁰ serik: Hans livsbane står for alle i eventyrets tegn. Bornholms Tidende 26. juni 1969

²¹ Referat af ordinært ledelsesmøde 6. maj 1984

²² Brev fra Poul Harild af 26. marts 1987 til Nils Frederiksen

Nexø kommune havde imidlertid i denne omgang på forhånd kastet håndklædet i ringen. Kommunen var i økonomisk i krise, og havde ikke mulighed for at købe eller bidrage økonomisk til et køb.

I stedet satte kommunen en arbejdsgruppe i gang med "at undersøge mulighederne for en realisering af ideen: At erhverve ejendommen og indrette Martin Andersen Nexøs barndomshjem til en Mindestue for vores store og verdenskendte forfatter."²³

Skoledirektør Carsten Mogensen blev sat i spidsen for projektet.

Arbejdsgruppen gik herefter i gang at forsøge at skaffe midler til et køb uden kommunal medvirken, og forhandle med den tidligere ejers arvinger om et køb.²⁴

Specialarbejderforbundet i Danmark afholdt på samme tid en familiesommerlejr i Svaneke, og i løbet af sommeren fik arbejdsgruppen skabt en interimistisk udstilling om Martin Andersen Nexøs liv.

Det lykkedes at skaffe penge til købet af barndomshjemmet, da en i første omgang anonym sponsor meldte sig på banen:

"Enkelte borgere i Nexø, bl.a. Nexøforskeren Poul Harild og undertegnede (Karl Ejner Ipsen), har i flere år arbejdet med tanken om en mindestue. Som en nødløsning var mindestuen tænkt indrettet i forbindelse med byens bibliotek. Et omfattende materiale om Nexø er opmagasineret her. For to-tre måneder siden døde Anker Hansen, ejeren af Nexøs barndomshjem, og huset er nu udbudt til salg. Dette har sat skub i planerne. Kommunens kulturudvalg foranledigede, at der nedsattes en arbejdsgruppe. Dog uden deltagelse fra kommunalbestyrelsen og med en klar tilkendegivelse af, at man ikke skulle vente nogen form for økonomisk støtte fra kommunen. (Nexø kommune befinder sig i øjeblikket i en dyb økonomisk krise med et udækket underskud på mange mio. kroner). Arbejdsgruppen er nået frem til, at der behøves mellem 400.000 og 500.000 kroner for at erhverve bygningen, for at indrette samlingen og for at sikre driften det første år. Det kunne synes som en yderst vanskelig opgave at skaffe disse penge, men ved et møde i arbejdsgruppen forleden dukkede en sponsor, som indtil videre ønsker at være anonym, op med løfte om støtte i en sådan grad, at erhvervelsen af huset nu ér sikret. Arbejdsgruppen er naturligvis lykkelig over løftet og vil omgående gå i gang med ansøgninger til forskellige fonde for at skaffe midlerne til etableringen af selve samlingerne."²⁵

Og arbejdet med at oprette en selvejende institution som køber og ejer og en forening, der kunne stå for driften, gik i gang.²⁶

Den selvejende institution, der senere blev omdannet til en fond, erhvervede derefter ejendommen for 250.000 kroner, som stammede fra donationer fra specialarbejderforbundet, som viste sig at være den i første omgang anonyme bidragsyder, og Bornholms Amt på henholdsvis 150.000 kroner og 100.000 kroner med overtagelse i juli 1990.²⁷

²³ Brev fra Skole- og fritidsforvaltningen, Nexø kommune, af 9. oktober 1989 til Martin Andersen Nexø Fonden

²⁴ Brev fra Poul Harild af 10. januar 1990 til Nils Frederiksen

²⁵ Karl Ejner Ipsen: Nexø får museum i Nexø. Land og Folk, 1. december 1989

²⁶ Karl Ejner Ipsen: Nexø får museum i Nexø. Land og Folk 1. december 1989

²⁷ Udateret manuskript i Martin Andersen Nexø Fondens arkiv

Fondens bestyrelse skulle bestå af repræsentanter for den forening, der skulle drive de kommende mindestuer, Martin Andersen Nexø Fonden, Specialarbejderforbundet i Danmark, Nexø Kommunes kommunalbestyrelse og Bornholms Amtsråd.²⁸

De lokale kræfter gik i gang med at danne "Foreningen Martin Andersen Nexø Mindestuer", der blev stiftet i december 1989, og som skulle arbejde for oprettelse af mindestuer i barndomshjemmet.

På et bestyrelsesmøde i den selvejende institution, der stod for købet af barndomshjemmet, kunne formanden Karl Ejner Ipsen bringe godt nyt om Martin Andersen Nexøs personlige ting i den nu nedlagte æresbolig i Dresden.

Effekterne ville nu omsider blive bragt tilbage til Danmark af Det kongelige Bibliotek og fordelt mellem Det kongelige Bibliotek og Mindestuerne.

På et bestyrelsesmøde i den selvejende institution i 1992 besluttedes det at stifte en fond til afløsning af den selvejende Institution.

Herefter overtog den nye fond Martins barndomshjem 11. februar 1993.

Senere besluttede Bornholms Regionskommune ikke længere at varetage bestyrelsesposter i private og selvejende foreninger m.v., som man ikke var direkte forpligtet til at udpege medlemmer til.

Derfor meddelte regionskommunen Martin Andersen Nexø Huset, at man fra 1. januar 2003 ikke havde udpeget en repræsentant til hus-fonden.²⁹

Barndomshjemmets kulturhistoriske og kulturpolitiske værdi

I fredningsmyndighedernes vurdering i 1983 af barndomshjemmet knyttes den kulturhistoriske værdi blandt andet til "det samlede bygningskompleks med et forhus og et udhus, der repræsenterer et enkelt, grundmuret selvbyggerhus fra slutningen af 1800-tallet. Forhuset rummede familiens beboelse, hvor et dusin personer boede og levede tæt sammen, udhuset indeholdt familiens hønsehus, brændeskur, bryggers og svinesti, og i den muromkransede have bag gårdrummet kunne man dyrke sin nyttehave samt lade dyrene græsse. I udhusets vestgavl ses stadig spor efter en lavtsiddende åbning ind til svinestien og en højtsiddende åbning ind til hønsehuset".³⁰

Da den officielle åbning af Mindestuerne fandt sted ved et åbent hus-arrangement i juli 1990, anlagde formanden for Specialarbejderforbundet i Danmark Hardy Hansen i indvielsestalen en særlig kulturpolitisk vinkel på huset i Ferskesøstræde og fastslog, "at det lille hus ikke alene ville blive et museum for en forfatter, men også et monument for det arbejdende folk. Et selvbyggerhus som Martin Andersen Nexøs barndomshjem, der er opført af faderen arbejdsmand Hans Andersen, er lige så bevaringsværdigt som landets store herregårde. Derfor er det ulige vilkår, når staten yder store tilskud til herremændene, men ikke har forståelse for, at det også er vigtigt at bevare arbejdernes boliger ...

²⁸ Vedtægter for den selvejende institution "Fonden for Martin Andersen Nexø-Huset" vedtaget på bestyrelsesmøde 26. juni 1992

²⁹ Bornholms Regionskommune: Brev af 13. februar 2003 til Martin Andersen Nexø Huset

³⁰ Miljøministeriet, Fredningsstyrelsen: Fredningsbeslutning. 17. marts 1983

Hvis man tidligere har set skævt til Andersen Nexø på grund af hans politiske holdninger, så er det et overstået kapitel. Den kolde krig - også den, der har været i Nexø - er forlængst overstået”.³¹

Æresborger

Ved Nexø bys 650 års-jubilæum i 1996 blev Martin Andersen Nexø udnævnt til æresborger.

Beslutningen om at tildele den verdenskendte forfatter et æresborgerskab blev ikke taget med udelt begejstring af byrådet i Nexø.

Tværtimod.

Behandlingen viste, at Martin Andersen Nexø efter sin død fortsat delte vandene.

Forslaget om at udnævne forfatteren til æresborger i byen blev stillet af den daværende socialdemokratiske borgmester Annelise Molin, som også havde bragt tanken på bane, da Martin ville være fyldt 125 år.

Borgmesteren fremhævede forfatterskabets eviggyldige temaer om den svages ret og fandt, at forfatterskabet i sig selv var et æresborgerskab værdig, som også en underskriftindsamling og breve fra Nexø Museum og Bornholms Guide Forening bekræftede.

Der måtte en afstemning til i byrådssalen, som borgmesteren vandt, men forløbet affødte ifølge Bornholms Tidende ingen ”større glæde eller sejrusrus i salen, snarere flovhed over den måde sagen har kørt på”.³²

Statslig udviklingsstøtte

Martin Andersen Nexø Fonden modtog i 2023 et projektilskud fra Slots- og Kulturstyrelsens såkaldte udlodningsmidler på en million kroner ”til udviklingen af Martin Andersen Nexø Fonden, til udviklingen af en tidssvarende hjemmeside om Martin Andersens liv og forfatterskab, digitalisering af tekster om og af Martin Andersen, udvikling af tidssvarende undervisningsmateriale til folkeskoler og gymnasier og styrkelse af samarbejdet mellem Martin Andersen Nexø Fonden og Mindestuerne i Nexø.”³³

Udmøntningen af projektilskuddet er i fuldt sving, og de enkelte projekter omfatter i vid udstrækning Martin Andersen Nexøs Mindestuer, hvor såvel en moderniseret fælles hjemmeside for alle tre enheder - Martin Andersen Nexø Fonden, - selskabet og Mindestuerne - og en modernisering af Mindestuernes faste udstilling samt etablering af glaspavillon i barndomshjemmets have til brug for besøgende og foredragsarrangementer.

³¹ Djorn Juni: Åbent hus hos Martin Andersen Nexø. Bornholmeren 12. juli 1990

³² Karin Harild: Flovhed over afstemning da Andersen Nexø blev æresborger. Bornholms Tidende 14. august 1996

³³ Slots- og Kulturstyrelsen: Tilsagnsbrev om projektilskud til Martin Andersen Nexø. 22. august 2023

Projektilskuddet må opfattes som en politisk opbakning til, at Martin Andersen Nexøs liv og virke fortsat skal formidles både digitalt og udstillingsmæssigt.

Og midlerne er naturligvis investeret i forventning om, at de økonomiske forudsætninger for Mindestuernes fortsatte drift vil være til stede i de kommende år.

Plads til oprøreren fra underklassen

I september 2025 præsenterede børne- og undervisningsminister Mattias Tesfaye en ny og anderledes litteraturkanon for gymnasier.³⁴

Meget overraskende var Martin Andersen Nexø ikke længere med på listen. Overraskende, fordi staten tidligere engagerede sig i at prøve at etablere en lokalitet for bevarelse og formidling af viden om forfatterens liv og virke og sikre hjemførelse af forfatterens efterladenskaber i æresboligen i DDR.

Og overraskende, fordi ministeren selv havde beskæftiget sig indgående med forfatterskabet. Og overraskende, fordi en af de væsentligste litterære kilder til en del af vores kulturarv blevet vist ud af bagdøren; nemlig den del, der dækker den store omvæltning af det danske samfund, som de fleste af os har rødder i. Overgangen fra landbrugssamfund til industrisamfund. Vandringerne fra land til by. Og kølhalingen af tidligere tiders økonomiske og politiske magtstrukturer. Den del af vores kulturarv, som på så fornem vis er beskrevet af forfatteren Martin Andersen Nexø.

Udarbejdelsen af den nye kanon var overladt til et ekspertudvalg.

Heldigvis valgte ministeren at klappe hesten lige på målstregen: "Jeg har derfor tænkt mig grundigt om og kan ikke leve med at være den minister, der er ansvarlig for, at Martin Andersen Nexø tages ud af kanonen. Man skal have hjertet med i politik. Og jeg kan ikke se mig selv i spejlet, hvis jeg fjerner Nexø fra danskkanonen. Der skal fortsat være plads til oprøreren fra underklassen."³⁵

Dermed holdt ministeren fast i den anbefaling af forfatterens "Pelle Erobreren", som han havde skrevet i et forord til bogen otte år tidligere:

"Martin Andersen Nexø er en mand med en mission. Tilværelsen er uretfærdig, men den er ikke vilkårlig. Fremtiden kan påvirkes, samfundet kan forandres. Men kun hvis det sker i fællesskab med andre. Gennem Pelle argumenterer han for, at vi først rigtig forstår os selv, når vi lærer vores omgivelser at kende. At ingen finder lykken alene - og at ethvert menneskes lykke derfor er betinget af, at andre mennesker også får realiseret deres drømme ... Det afgørende er ikke de utallige akademiske tekstanalyser og medfølende hattedamer, der altid følger efter litteraturen fra underklassen. Det afgørende er budskabet - tag godt imod det, vi bør stadig lade os erobre."³⁶

Og dermed blev den statslige anbefaling af forfatterskabet opretholdt.

³⁴ Undervisningsministeriet: Nu er den nye litteraturkanon klar: Flere kvindelige forfattere og nye stemmer. 26. september 2025

³⁵ Undervisningsministeriet: Minister vil have Nexø med i gymnasiets danskkanon. 8. oktober 2025

³⁶ Mattias Tesfaye: Forord til "Pelle Erobreren". 2017-udgaven

Aktiviteter i og med udspring i Mindestuerne

Mindestuerne rummer i sagens natur en fast egentlig udstilling om Martin Andersen Nexø og hans liv og virke ”fra vugge til grav”, samt forfatterens arbejdsværelse hjemført fra den nedlagte æresbolig i Dresden og hans værker på såvel dansk som oversættelser til alverdens sprog tillige med mulighed for at se en stribe udsendelser om forfatteren fra Danmarks Radio i udhusets tidligere svinesti.

Det særlige ved mindestueformen er, at man på samme tid er på museum om en forfatter og oplever en arbejderbolig fra slutningen af 1800-tallet, som så langt som muligt er ført tilbage til sit oprindelige udseende.

Finansieringen af Mindestuernes drift

Mindestuerne er udover museumsfunktionen også omdrejningspunktet for regelmæssige foredrag og arrangementer i barndomshjemmet og hos foreninger og andre, der interesserer sig for forfatterskabet og for Danske Digterutters vandretur i Martin Andersen Nexøs fodspor og det årlige Litteraturens Folkemøde.

De bornholmske folkeskoleelever har gratis adgang til Mindestuerne, og foreningen tilbyder ved skolebesøg at forberede eller efterbehandle klassebesøg .

Alt dette kan kun lade sig gøre, fordi en stribe frivillige lægger tid og kræfter til. Alene til dækningen af Mindestuernes åbningstid i de 25 uger om året, hvor barndomshjemmet kan besøges fem dage om ugen, lægger de frivillige tilsammen op mod 400 arbejdstimer.

Hertil kommer en betydelig indsats året rundt fra foreningens formand.

Resten af året åbnes Mindestuerne efter aftale for besøgende to til tre gange om måneden, og i alt har Mindestuerne gennemsnitligt modtaget et par tusinde gæster om året.

Og Mindestuerne arrangerer udenfor sæsonen foredrag en til to gange om måneden.

Det betyder en samlet årlig omsætning med kontingenter, entrébilletter, salg og tilskud på den anden side af 400.000 kroner.

Hertil kommer administrationen af Danske Digterutters vandring i forfatterens barndomsland, som Mindestuerne har været ophavsmand til.

Det seneste skud på stammen er Litteraturens Folkemøde, som i dette efterår afholdes for 5 gang over fire dage i tilknytning til Bornholms Kulturuge. På dette folkemøde præsenterer forfattere og forskere typisk nyere litteratur, som på en eller anden måde bringer Martin Andersen Nexø i erindring.

Folkemødet er en ganske betydelig arbejdsopgave for de frivillige, men er samtidig en stor succes. Det foreløbige salgstal indikerer op mod 1.000 gæster i 2026.

Mindestuerne er med andre ord en kulturinstitution, der på trods af sin lidenhed præsterer voldsomt meget set i lyset af størrelsen af det kommunale driftstilskud.

De særlige ejerforhold til barndomshjemmet

Ejerskabet til barndomshjemmet hviler som tidligere omtalt på to lån ydet til Fonden For Martin Andersen Nexø-Huset, som er tinglyst på ejendommen som rente- og afdragsfrie.

Og som tidligere nævnt har Bornholms Regionskommune fravalgt den oprindelige faste plads i fondsbestyrelsen.

Det fremgår af fondens vedtægter, at mindst 2/3 af bestyrelsens medlemmer på et bestyrelsesmøde kan træffe beslutning om opløsning af fonden. Beslutningen skal godkendes af civilretsdirektoratet (i dag Civilstyrelsen).

Bestyrelsen er dog forpligtet til at søge at sikre ”den faste ejendoms fremtidige anvendelse efter formålet” i vedtægterne, som er ”gennem erhvervelse af den faste ejendom, Ferskesøstræde 36, Nexø, at muliggøre etablering og drift af mindestuer for Martin Andersen Nexø.”³⁷

Hvorledes de tinglyste rente- og afdragsfrilån i ejendommen skal håndteres i en sådan situation, må nok i givet fald kræve en nærmere juridisk vurdering.

Hvis Mindestuerne ikke kan videreføres

Det vil være opsigtsvækkende, hvis Bornholm Regionskommune frasiger sig fremtidigt at bidrage til formidlingen af forfatterens liv og virke overfor såvel bornholmere, skoleklasser og inden- og udenlandske turister.

Det vil ikke alene være fjernelse af en række aktiviteter på kulturområdet, såfremt kommunalbestyrelsen beslutter at spare det årlige driftstilskud på 27.000 kroner til Martin Andersen Nexøs Mindestuer.

Det vil først og fremmest være en afvikling af et årtier langt kulturpolitisk engagement i formidlingen af forfatterens tilknytning til Bornholm og Bornholms dybe aftryk i forfatterskabet.

Og det vil tillige stå i skærende kontrast til det kommunale, amtslige og statslige engagement i oprettelsen af Mindestuerne.

Ingrid Kofoed Larsen

Foreningen Martin Andersen Nexøs Mindestuer

Dennis Kristensen

Martin Andersen Nexø Fonden

³⁷ Vedtægter for Den selvejende Institution ”Fonden For Martin Andersen Nexø-Huset” af 26. juni 1992